

ПАНХУМАНИСТИЧКА АНТРОПОЛОГИЈА У ТЕОЛОШКОМ ДИСКУРСУ СВЕТОГ ВЛАДИКЕ НИКОЛАЈА ОХРИДСКОГ И ЖИЧКОГ

Српско богословље крајем XIX и почетком XX века није било нарочито развијено. Ондашња световна власт трудила се да помогне цркви образујући кандидате за епископе. Једног од њих српски краљ је послао на запад, у Берн на старокатолички факулте, одакле је требало да поред познавања теологије понесе и културне манире западног човека.¹ Био је то млади Никола Велимировић, доцније епископ Николај, сада већ Светитељ Српске Православне Цркве. Теолошки системи запада нису били посве ортодоксни, али је литература била довољна да образује православног теолога. Николај је у Берну био у токовима савремених изазова философије, науке и политике. Из овакве лепезе образовања и упознавања са различитим хоризонтима знања у делима Светог Владике Николаја настао је један оригиналан теолошки систем, из наше перспективе не довољно истражен.

Панхуманизам – идеја о Свечовеку, први пут се сусреће у антропологији Светог владике Николаја са новим термином у хришћанској литератури – термином Свечовек. Термин „свечовек“ није оригиналан Николајев термин, али је као такав направио одредницу (дискурс) у његовој антропологији. Овај термин владика користи у својим бројним делима, између осталих најважнија су свакако „Речи о Свечовеку“², „Молитве на језеру“³, „Свечовечанство“⁴, Шекспир – Свечовек⁵... и

¹ Јанковић, Д. Милан, Епископ Николај – Живот, мисао, дело, Београд 2002, (18).

² Велимировић, еп. Николај, Речи о Свечовеку, Сабрана дела књига 4., Диселдорф 1986 (651-723).

³ Велимировић, еп. Николај, Молитве на језеру, Сабрана дела књига 5., Диселдорф 1986 (39-141).

⁴ Велимировић, еп. Николај, Свечовечанство, Сабрана дела књига 3., Диселдорф 1986 (800).

⁵ Велимировић, еп. Николај, Шекспир – свечовек, Весник Српске Цркве (1921) 9-12, (49-52).

бројна друга. Нарочито је интересантно тумачење термина „свечовек“ које доноси Свети владика Николај говорећи да је први пут овај термин употребио грчки философ Платон.⁶ Са сигурношћу се може рећи да Платон никада није употребио термин „свечовек“, осим, ако владика Николај није имао на уму „идеју човека“ у Платоновом учењу о идејама. Међутим, уколико обратимо пажњу на панхуманизам Светог владике Николаја, нарочито у делу „Речи о Свечовеку“ доћићемо до закључка да је под термином „свечовек“ владика Николај подразумевао Платонов израз „космос“. У прилог овоме иду и саме речи Светог владике Николаја којима он објашњава начин свог схватања како је Платон употребио реч: „Свечовек! Платон је изговорио ову реч, а при том је мислио на Васиону.“⁷ Космос савршено одговара панхуманистичкој антропологији владике Николаја, „космос“ је вечна материја – вечни Свечовек, украс Божији и савршена лепота, Свечовек у свему, Свечовек у творевини и васцела творевина као Свечовек. Платонов израз „космос“ одговара антропоцентричној тријадологији владике Николаја, Христоцентричној космологији и Христоцентричној и антропоцентричној сотириологији и есхатологији.

Поуздано се зна да је, као што измеђуосталог и Николај каже, термин „свечовек“ први употребио Достојевски у својој чувеној „Беседи о Пушкину“, као и то да га је касније употребио руски философ Владимир Соловјев. Достојевски у својој беседи пише: „Ибо что такое сила духа русской народности, как не стремление ее в конечных целях своих ко всемирности и ко всечеловечности?... (с. 367) ... ко всеобщему общечеловеческому воссоединению со всеми племенами великого арийского рода. Да, назначение русского человека есть бесспорно всеевропейское и всемирное. Стать настоящим русским, стать вполне русским, может быть, и значит только (в конце концов, это подчеркните) стать братом всех людей, всечеловеком, если хотите. (с. 368) ...Ко всемирному, ко всечеловечески-братскому единению сердце русское, может быть, изо всех народов наиболее предназначено...» (с. 369).⁸ У реченицима руског језика постојало је око 200 речи које могу бити сличне, као што су „свемоћно“, „богочовек“, „свечастно“, „свеумни“... али нигде није било конкретно речи „свечовек“. Када је први пут употребио, она је за Достојевског имала значење универзалности руског духа, спремног да у себе прихвати цело човечанство. Руски дух је свечовечански, обухвата читав свет, да га удоми у себи, да сваког прихвати као свог најрођенијег. Нешто касније, пишући о Достојевском, Ава Јустин Ћелијски ће проширити идеју свечовештва

⁶ Наведено дело.

⁷ Наведено дело.

⁸ Достоевский, Ф. М. «Пушкин. Очерк», Искусство, 1973, (369).

на универзални дух свих словена.⁹ За Светог Аву Јустина Ћелијског Достојевски је свечовек, универзални писац чија дела инкорпорирају у себи свакога човека.¹⁰

Достојевски термин „свечовек“ није одредио за универзалност, као што би рецимо био термин који и сам користи «*общечеловек*». Свечовек има неку посебност, то је човек који обухвата у себи читав универзум и због тога ће касније владика Николај овај термин употребити и у идеји о словенству, али пре свега, овај термин ће се оваплотити у његовој хришћанској антропологији где ће добити свој пуни сјај. **Панхуманистички смисао „свечовека“** код владике Николаја најјасније се види у његовој беседи о Шекспиру где он каже: *„Ја не познајем Шекспира. Чак и не могу да га познајем. Али он зна мене; он ме је описао, он је насликао све тајне моје душе на такав начин да читајући њега, налазим самога себе у њему. Он је скоро Свечовек.“*¹¹ Све-чојство у Шекспиру је заправо шекспировски дух у његовом делу који инкорпорира сваког човека у себе и у којем се огледа сваки човек. Владике Николај није бежао од панхуманистичких идеја о свечовеку, чак их је истицао као позитивистичке. Он није везивао панхуманизам само за Словене, а очигледан пример је и Беседа о Шекспиру. За њега је панхуманизам творчев лик у човеку, без обзира да ли је човек у којем се може огледати читаво човечанство хришћанин. Један од примера је љубав владике Николаја према индијском писцу Рабидрант Тагори, као и честа употреба мотива из индијске религије у његовом делу Речи о свечовеку. Дух свечовечности обухвата и индијску религију. Тако Николај каже: *„ко каже, да у вратцу станује мањи Бог но у Конфучију?“*¹² чиме жели указати нарочито поштовање других религија у којима обитава Бог.

Панантропистичка идеја о свечовеку је много шира од хуманистичке идеје о свечовеку. За Николаја Свечовек је „Божанско Биће“. Свечовек је Смисао (Логос) који се у вечности рађа од Маријам (Бога Оца) и Духа Светога.¹³ Антропоцентрична тријадологија код Светог владике Николаја узрокована је термином Свечовек и за њега Свечовек није само богочовек Христос, већ и Син Божији, Бог Логос, који се у вечности рађа на сличан начин као што се родио од Дјеве Марије

⁹ Поповић, Јустин, „Достојевски о Европи и словенству“, Манастир Ћелије 1995, (327-239).

¹⁰ Наведено дело.

¹¹ Велимировић, еп. Николај, Шекспир – свечовек, Весник Српске Цркве (1921) 9-12, (49).

¹² Велимировић, еп. Николај, Речи о Свечовеку, Сабрана дела књига 4., Диселдорф 1986 (652-670).

¹³ Наведено дело, (717-718), видети Биговић, Радован, Од свечовека до богочовека, Београд 1998, (156-157).

и Светог Духа у историји. Оваква тријадологија представља један слободарски¹⁴ приступ Светотројичном богословљу владике Николаја, и будући да је до тада била страна, представља плод његовог личног опитног доживљаја Свете Тројице узрокован идејом о Свечовеку. Још једно од теолошких оправдања за овакав приступ богословствовању о Светој Тројици јесте и представљање оваплоћења које се догодило у историји једним савршеним божанским чином који је имао свој пробраз у вечности.

За владика Николаја Свечовек је смисао васцеле творевине који се од вечности налазио у Богу. Он каже: „Прво си родио човека у срцу својме, пре него си почео стварање. Помози моме смртном језику именовати тога човека, тај сјај Твоје славе, и ту песму Твога блаженства. Да га именујем Свечовеком?“¹⁵ Ово учење Светог владике Николаја је интересно из перспективе богословља Светог Максима Исповедника, за које не можемо пронаћи пуно трагова у владичиним делима. Човек је за владика Николаја постојао у вечности у Божијем срцу, или пак у Божијем промислу. Ово учење се може упоредити са учењем Светог Максима Исповедника о логосима бића, или пак о логосима премудрости код Светог Атанасија Великог.¹⁶ За владика Николаја Син Божији је вечан и Он је Свечовек.¹⁷ Будући да Га именује Свечовеком, заправо, владика Николај поставља тезу да је смисао сваког човека који ће икада бити рођен у вечном Свечовеку, или пак да је сваки човек који ће у историји бити рођен заправо постојао у Божијем предвечном промислу. Именовањем Сина Божијег у вечности именом Свечовека, владика Николај обухвата васцелу творевину осмишљену у вечности, ологошену Богом Логосом. Овим учењем владика подсећа на Светог Максима Исповедника и његово учење о логосима бића или пак семеним логосима. Он је на исти начин говорио да је све створено

¹⁴ Изузетно је тешко разумети овај Николајев приступ тријадологији, нарочито део антропоцентричне тријадологије у којој Бог у вечности рађа сина на исти начин као што се оваплоћује Бог Логос у историји. На одређен начин овај вид тријадологије условљава рађање Сина од Оца и Духа Светог, при чему долази до субординације Сина у односу на личности Бога Оца и Светог Духа. Међутим овај слободарски приступ, без неког конкретног ослањања на светоотачку теологију, нарочито је интересантан у владичином покушају да оваплоћење Сина Божијег у историји прикаже толико савршеним и покуша да пренесе у вечност.

¹⁵ Велимировић, еп. Николај, Молитве на језеру VIII, Сабрана дела књига 3., Диселдорф 1986 (46).

¹⁶ Μάξιμου Ομολογητοῦ, Περί Διαφόρων ἀπόρων, 7, PG 91, 1080AB, и Ἀθανάσιου, Κατά Ἀρειανῶν, 2, 78, ΕΠΕ, 2, (432).

¹⁷ Велимировић, еп. Николај, Речи о Свечовеку, Сабрана дела књига 4., Диселдорф 1986 (717-718).

заправо постојало у Божијем предзнању, и да је тако постало као израз Божије жеље.

Свети Владика Николај у свом делу „Речи о Свечовеку“ најпрецизније даје антрополошку одредницу термину Свечовек. Многи његови критичари и савременици су ово дело видели као пандан Ничеовом делу „Тако је говорио Заратруста“ и то због Ничеовог надчовека. Ипак, нигде се то не може препознати у владичином раду. Речи о Свечовеку су један оригинални рад Светог владике Николаја и он је у овом делу био заокупљен оригиналном идејом „Свечовека“. Ово дело представља низ прича које нису међусобно зависно повезане, али свака у себи садржи термин Ананда Вран Гавран и Свечовек. Ананда Вран Гавран је птица која лута светом у потрази за смислом и њему је посвећен већи део у причама, јер оне исказују патњу овог света. Свечовек је давање смисла и закључка свему. Ананда Вран Гавран је гавран, посматрано из перспективе свих прича он говори, и за владика Николаја он је комплета личност. Поред људских чула која изражава Ананда често бива и приказан као човек. Вран Гавран је за владика Николаја свечовек у свему, али у палом свету, који баш као гавран најављује само бесмисао смрти. Због тога, Свечовек јесте циљ света, тачније означава есхатолошко стање Анандан-Вран Гаврана.

Иако је Свети владика Николај био бриљантна личност свога времена, он није говорио као академски теолог, а његово богословље није систематично.¹⁸ Ако бисмо покушали да направимо неку систематизацију Николајевог богословља то би било изузетно тешко. Тек, у фрагментима можемо пронаћи у његовом богословљу понеку светоотачку оригиналну мисао. Пример за тако нешто јесте Николајева космологија. „1. Је ли Бог створио свет из нешта? Одговор: Није. 2. Је ли Бог створио свет из ништа? Одговор: Није. 3. Па из чега је Бог створио свет? Одговор: Ни из чега.“¹⁹ Стварање света *ex nihilo* је познати, најпре философски, а затим и светоотачки концепт на коме инсистира и сам Николај. У једном другом свом делу, Теодул, Николај говори да је све „прашина“. Библијски термин „прах земаљски“ од којег је створен човек Николај користи да покаже да је све из небића приведено у биће, да ништа пре Бога није постојало, и да је све што је постало представља материју, која је крхка као прашина и којој прети нестанак, повратак

¹⁸Bremer, Tomas (1997), *Vera, kultura, politika*, Niš: Gradina/Yunir и Биговић, Радован, Од свечовека до богочовека, навођено дело, (52-55).

¹⁹Велимировић, еп Николај, Васионик, Сабрана дела књига 5., Диселдорф 1986 (851-860).

у небиће, будући да је све од прашине „могуће једним дашком ветра уништити“.²⁰

Космологија осмишљена Свечовеком најбоље је описана у једној причи дела „Речи о Свечовеку“. У овој причи једна од многих планета носи назив „Адам-Ева“, чиме владика Николај алудира на заједништво првих људи, који представљају ништа друго до цео космос који је заједно са њима због њиховог греха доживео утопију.²¹ АдамЕва је пандан Свечовеку, то је неостварени Свечовек, човек са целокупном творевином који је промашио циљ, промашио да постане Свечовек. У заједништву Адамеве се налази њихова заједничка „демократија“, како Николај назива њихову слободну вољу, коју нису имала остала бића. АдамЕва својом демократичношћу намеће смрт и патњу васцелој творевини и својим падом целу творевину одвлачи у смрт.

Прародитељски грех приказан као промашај Свечовека у Адамеви Николаја је навео да измисли још један пандан Свечовеку, а то је заправо постојање света после прародитељског греха. Ананда Вран Гавран, птица која лута светом и посматра патњу како људи тако и остале творевине, заправо представља персонализовану творевину која страда и умире. Гавран, птица која у обичајном тумачењу српског народа представља гласника смрти, најбоље је послужила Светом владици Николају да представи умирући свет. Читава творевина одише смрћу и пропадањем и сама себи након пада Адамеве не може да пружи никакав смисао. Све што постоји страда и умире, и зато цела творевина у себи садржи дух смртности који се огледа у личности Ананда Вран Гаврана. Вран Гавран је читав свет садржан у једној птици. То је човек, и то читаво човечанство, то је птица и то читав животињки свет, то је минерал, и то читав „космос и васиона“ али створена, васиона која у сваком секунду свога постојања најављује и пројављује смрт. Вран Гавран који одише бесмишљем смрти, који ништа друго не може да најави осим смрти, заправо је узрок смислености у Свечовеку. Он није супротност Свечовеку, он није принцип зла, он је творевина која свој смисао, своју пуноћу и своје постојање тражи у Свечовеку. Зато, свака прича у Речима о Свечовеку има свој увод и фабулу у којој је главни јунак Вран Гавран, у коме се одвија драма смрти овога света, а само закључак остаје да запечати ту драму и осмисли је Свечовеком.

Свечовек је једини истински смисао постојања света. Он је од вечности и од вечности у себи садржи парадигме сваког бића односно ло-

²⁰ Велимировић, еп. Николај, Теодул, Сабрана дела књига 5., Диселдорф 1986 (503-505).

²¹ Велимировић, еп. Николај, Речи о Свечовеку (Доле и горе), Сабрана дела књига 4., Диселдорф 1986 (627-530).

госе бића.²² Због тога се Свечовек од вечности назива Свечовеком, јер он од вечности жели да створи свет који ће постати Свечовек. Поједностављено речено – Бог је створио свет да би постао вечан. По Светом владици Николају Бог је створио АдамЕву да би они постали вечни-Свечовек. АдамЕва су створени по икони и по подобију Божијем, али нису задобили подобије, већ су га одбацили. Својим грехом Адамева су „породили“ свет у облику ВранГаврана који представља умирући свет, али је Богочовек Христос даровао могућност поновног осмишљавања Свечовеком.

Кретање од Адамеве до Вран Гаврана, и кретање од Вран Гаврана до Свечовека је кретање од стварања човека по икони и подобију Божијем од прародитељског греха и промашаја циља, од Адама и Еве кроз Стари Завет па све до Христа Свечовека и Богочовека. Свечовек је вечно „добро битије“ Светог Максима Исповедника²³ које човек а кроз њега и читава творевина, треба да задобије кроз јединство, заједничарењем са вечним добро-битијем – Богом. Свечовек је крајњи циљ творевине коју она задобија кроз човека, одатле термин свечовек који обухвата целу природу возглављену у човеку. Свечовек је онтолошка категорија, будуће есхатолошко стање које човек треба да стекне сада и овде. То је циљ Вран Гаврана који у историји сваког тренутно најављује само смрт и утопију смрти. „Свечовек је крајња намена земље и крајња лепота њена, њена последња тоалета. Дуго се чека на Свечовека. Иди сад и не умукни проповедајући, да је Свечовек избављење свету.“²⁴

Литература

А. Извори и преводи:

Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας (ΕΠΕ). Θεσσαλονίκη, 1980–1986. Patrologia Graeca, ed. J. P. Migne (Paris 1857–1886), vol. 91.

Максим Исповедник, Мистагогија у: ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΤΕΛΟΣ (Аспекти философске и теолошке мисли Максима Исповједника). Никшић, 2006 (с грчког превео и напомене (с. 298-304) написао еп. Артемије Радосављевић).

²² Максим Исповедник, Мистагогија (с грчког превео и напомене (с. 298-304) написао еп. Артемије Радосављевић), у: ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΤΕΛΟΣ, (157).

²³ Максим Исповедник, Амбигва 7 (Тумачење XIV беседе Св. Григорија Богослова), у: ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΤΕΛΟΣ, (265).

²⁴ Велимировић, еп Николај, Речи о Свечовеку, Сабрана дела књига 4., Диселдорф 1986 (591-714).

Максим Исповедник, Амбигва 7 (Тумачење XIV беседе Св. Григорија Богослова), у: ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΤΕΛΟΣ (Аспекти философске и теолошке мисли Максима Исповједника) (преводи на сџчинения на св. Максим Изповедник). Никшић, 2006.

Б. Литература:

Биговић, Р. Од свечовека до богочовека, Београд 1998.

Велимировић, еп Николај, Молитве на језеру VIII, Сабрана дела књига 3., Диселдорф 1986.

Велимировић, еп Николај, Речи о Свечовеку, Сабрана дела књига 4., Диселдорф 1986.

Велимировић, еп Николај, Молитве на језеру, Сабрана дела књига 5., Диселдорф 1986.

Велимировић, еп Николај, Шекспир – свечовек, Весник Српске Цркве 1921.

Достоевский, Ф. М. „Пушкин. Очерк“, Искусство 1973.

Јанковић, Д. Милан, Епископ Николај – Живот, мисао, дело, Београд 2002.

Поповић, Ј. „Достојевски о европи и словенству“, Манастир Ђелије 1995.

Bremer, T. Vera, kultura, politika, Niš: Gradina/Yunir 1997.

Summary

Savo Lazić (Šabac)

The Panhumanist Anthropology in the Theological Discourse of St. Nicholas of Ohrid and Zychki

Holy Bishop Nikolai was a theologian of the Serbian church and lived from 1880 to 1956. He received his doctorate at the Theological Faculty in Bern. He was a prominent theologian in his time. After Dostoevsky first used the word panhumanism, Bishop Nikolai introduced this word into theology. Nikolai used this word in his text about Shakespeare. Later he introduced panhumanism into theology. He did this in his two works: „Prayers by the Lake“ and „Orations on the Universal Man“. The idea of panhumanism of bishop Nikolai reminds us of learning about the „logos of being“ with Saint Maxim of the Confessor. It is impossible to make the original synthesis of these two theological teachings. Nevertheless, there is a great difference in time, but also with different philosophical and theological influences.

Keywords: Nikolai Velimirovic, panhumanism, panhumanity, Universal-Man, „Orations on the Universal Man“.